

Stručni članak
Primljeno: 10. 4. 1997.

U povodu knjige Petera Bartla »Albanien vom Mittelalter bis zur Gegenwart«

ZEF MIRDITA

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor kritički raščlanjuje djelo P. Bartla o povijesti Albanije i albanskog naroda.

Peter Bartl poznati je stručnjak za albansku prošlost i povijest jugoistočne Europe.¹ Rezultate dugogodišnjeg znanstvenog istraživanja i proučavanja arhivske građe sintetizirao je u svojem najnovijem djelu »Povijest Albanije od srednjega vijeka do danas« (Albanien vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Verlag Friedrich Pustet Regensburg i Südosteuropa-Gesellschaft, München, 1995., str. 304.).² To je djelo koncipirano u sedam većih cjelina – poglavlja koja sa stajališta povijesne periodizacije svako za sebe odražavaju jednu povijesnu cjelinu.

Već u samom »Predgovoru« autor s pravom ističe činjenicu da, iako »Albanija nije više bijela mrlja na karti Europe (...), ipak mnogo je nejasnoće u povijesti Albanaca, počevši od pitanja etnogeneze preko srednjeg vijeka (kako bijaše albansko u Albaniji?) sve do turskog doba i najnovije povijesti« (9.).

U prvom poglavlju autor opisuje etnogeografsko-albanofonski prostor koji čine: Kosovo, Crna Gora, Grčka, Bugarska, Italija, Sirija, Egipat, SAD, pa i Ukrajina. Danas ih ima tamo oko 4000, a svojim materinjim jezikom smatraju

¹ Dr. phil. Peter Bartl rodio se 1938. godine u Cottbusu/Niederlausitz. U Göttingenu i Münchenu je studirao povijest istočne Europe, slavistiku i turkologiju. Od 1980. godine profesor je povijesti istočne i jugoistočne Europe na Münchenskom sveučilištu. Objavio je mnogobrojne znanstvene i popularne radove i knjige. Pročelnik je Albanskog Instituta u Münchenu i izdavač časopisa »Münchener Zeitschrift für Balkankunde« i »Albanischen Forschungen«.

² Osim mnogobrojnih djela, objavio je i jednu kraću povijest Albanaca: Peter Bartl, Die Albaner, u: *Der ruhelose Balkan*, priredio Michael Weithmann, München, 1993., 176.–204.

albanski jezik.³ Autor ovdje uključuje i Arbanase kod Zadra za koje kaže da »njihovi potomci još danas govore albanski« (13.–17.).

Bartl raspravlja na početku djela o problemu etnogeneze Albanaca. Sažeto je iznio razne teorije lingvističke prirode, koje su nastale u 18. i 19. stoljeću, te u prvoj polovici 20. stoljeća, a koje se mogu sažeti u dvije skupine: a) prva teorija smatra da su Albanci autohtoni na području gdje i danas žive, i b) druga teorija drži da su oni došli na današnje obitavalište. Pri tome, autor se priklanja hipotezi njemačkog povjesničara Georga Stadtmüllera. Prema ovoj teoriji Albanci su potomci jednog starog balkanskog etničkog ostatka, koji se je, kao potpuno romaniziran, formirao u kasno antičko doba. Kolijevka njihova formiranja je područje Mati u Albaniji, na kojem je posvjedočen malen broj slavenskih toponima (20.–21.).⁴

U poglavlju »Albanija u srednjem vijeku« (22.–39.) raspravlja se o razdoblju bizantske dominacije na tlu Albanije; razdoblju Normana i Anžuvina, za vladavine ovih posljednjih jačao je katolicizam na tome tlu; te vladavini Bugara i Srba i o emigraciji Albanaca u Grčku. Nadalje, ističe općepoznatu činjenicu da se Albanci pod ovim imenom prvi put javljaju u bizantskim izvorima tek u XI. stoljeću (22.–23.). Međutim, to se treba shvatiti samo kao *terminus post quem*, kada zapravo Albanci sudjeluju aktivno u povijesnim zbivanjima – istina kao *stratioti* (vojnici). U ovome poglavlju autor piše i o albanskom plemstvu koje se javlja već u drugoj polovici XIII. stoljeća (27.). Zatim govori o Topiama i Balshama, poznatim domaćim feudalcima i vlastodršcima (32.–37.). Govoreći o širenju kršćanstva na tlu Albanije, autor je u pravu kada to postavlja u dvije vremenske faze: u gradovima priobalne oblasti kršćanstvo je prisutno još od apostolskih vremena, odnosno od njegovih prvih početaka, a u unutrašnjosti dolazi svakako kasnije (39.), ali ne poslije IV. odnosno V. stoljeća.

U poglavlju »Albanija pod turskom vlašću« (40.–91.) raspravlja se o počecima prodiranja Osmanlija na Balkan, osobito nakon Maričke bitke 1371. godine. Albanija je bila odsjajna daska na Jadran i Zapad za sve osvajalačke sile (Mlečani, Normani, Anžuvinci, te kasnije Italija) čije su ambicije bile osvajanje Istoka. S druge strane, Osmanlijama je bilo neophodno osvajanje Albanije kako bi prodrli prema Zapadu (12., 23., 46.). Autor piše o borbama Gjergja Kastriotija – Skenderbega protiv Turaka, koji je punih 25 godina stajao na braniku kršćanstva, zbog čega je nazvan *Atleta Christi* (46.–47.). Padom Skadra (alb. Shkodër) u turske ruke u siječnju 1479. godine i prepuštanjem Drača (alb. Durrës) Turcima od strane Mlečana mirovnim ugovorom od 25. travnja 1479. godine, Albanija postaje sastavnim dijelom osmanskog carstva, čime počinje proces islamiziranja albanskog stanovništva (51.–54.) i dolazak Bektašija iz Male Azije (55.), kojima je kolijevka u Iranu. Širenjem Islama počinje se mijenjati duhovni identitet Albanaca na užrb europskoga i kršćanskoga, čime potpuno poprima turske osobine i to ne samo u duhovnom i kulturnom po-

³ N. V. Kotova, *Materialy po albanskoj dialektologii* (albanske govore Ukrainy) u: Akademija Nauk SSR. *Učeniye zapiski Instituta Slavjanovedenija*, Tom XIII, 1956., str. 254.–287.

⁴ Georg Stadtmüller, *Forschungen zur albanischen Frühgeschichte*, Budimpešta, 1942., Wiesbaden 2, 1966.

gledu, nego i u gospodarstvenom sustavu Osmanskog carstva (82.). To se između ostaloga jasno osjeća u književnom stvaralaštvu muslimanskih autora (90.–91.), u položaju žena (265.) te osobito u sudjelovanju Albanaca na strani Turaka u borbama protiv kršćana tijekom XVI.–XVIII. stoljeća (tj. 1593.–1606.; 1683.–1699.; 1735.–1739.). Istodobno preostali neislamizirani dio Albanaca borio se za oslobođenje od turske vlasti (68.–73.). Posljedice islamizacije su, popraćeni raznim nesnosnim zulumima, veliki egzodusi Albanaca kršćana u Italiju (62.), Slavoniju (Klementinci), okolicu Zadra (Arbanasi) i drugdje.

Autor s pravom ističe karakter borbi i pobuna turskih provincijalnih vladodržaca – paša, Bushatlija na sjeveru i Ali paše janinskog na jugu, kao borbu za svoju autonomnu vlast u odnosu prema Porti, ali ne i za nacionalno oslobođenje od turske vlasti (72.–73.). Na svu nesreću njihova vladavina, za razliku od zapadnih i kršćanskih velikaša, negativno je djelovala na razvitak nacionalne svijesti islamiziranog albanskog stanovništva (269.). To je i shvatljivo iz više razloga. U prvom redu ti su paše u Albaniji bili stranog porijekla i to iz Male Azije (Bushatlije) (67.), ali i zbog doktrine Islama koja ne priznaje ničiji etnokulturni identitet. No začudo to kod Albanaca nije u potpunosti uspjelo.

Jedan od razloga tome treba tražiti u doktrini i djelatnosti Bektašija, koji u Južnoj Albaniji čine 90% od sveukupnog broja albanskog islamiziranog pučanstva i koji su albanski jezik, suprotno od sunita s kojima se i doktrinarno ne slažu, koristili u širenju beктаšizma (54.–56.).⁵ Neprijateljsko suprotstavljanje albanskom jeziku od strane sunita očitovalo se je u neprihvatanju odnosno sprečavanju i osporavanju odluka *Kongresa o Alfabetu*, održanog u Manastiru 1908. godine, današnjem Bitolju u Makedoniji, koji je poznat i kao *Kongresi i Manastirit*, na kojem je odlučeno da se u albanskom jeziku uvede latinički alfabet (114.–118.).

Značajno je da autor ove knjige bez okolišanja ističe prisutnost islamskog duha u svim presudnim povijesnim trenucima albanskog naroda, što nije slučaj u albanskoj historiografiji! Naime, prilikom svakog ustanka ili pobune susjednih kršćanskih naroda na Balkanu, pa i samih kršćana Albanaca, Albanci muslimani su bili lojalni podanici turske vlasti (80.). To je, nažalost, i bio jedan od dokaza političarima susjednih naroda, pa i europskim diplomatima da ih na Berlinskom kongresu 1878. godine, na kojem se je »rješavalo« *Istočno pitanje*,

⁵ Fulvio Cordignano S. I., vrsni poznavatelj albanske psihe, duhovne kulture o odnosu sunita i beктаšija prema albanskoj kulturi između ostaloga kaže: *Certo l'islam non ha permesso in nessun modo lo sviluppo della loro lingua e della loro cultura: i pochi libri religiosi in albanese che videro la luce prima della seconda metà del secolo scorso, furono stampati all'estero. Bisogna dire però che una setta affiliata all'Islam, quella dei Bectascij, come ha favorito il sentimento nazionale, così ebbe a favorire caldamente la cultura: bastarbbbero i Fràsheri a provarlo. Ma ciò fu non per intimo principio, non per un istinto di rispetto a tutto ciò che è legittimo e per impulso di universalismo, poiché la religione e la cultura bectasciana è tutta pregna di orientalismo asiatico, ma per ragioni di contrasto con l'Islam ufficiale, per aver un'arma e una protezione di fronte a chi li perseguitava spietatamente* (P. Fulvio Cordignano S. I., *L'Albania a traverso l'opera e gli scritti di un grande Missionario italiano il P. Domenico Pasi S. I. (1847.–1914.)*. Volume II. Le lotte del gigante nel grande triangolo cattolico del Nord: Scodra – Pulatum – Uskub (Scopia). Roma – Istitut per l'Europa Orientale, Seria seconda Politica – Storia – Economia XXV, 1934. – XII., str. 8).

Albance muslimane svrstaju u Turke. Uostalom, i sama *Prizrenska liga* 1878. godine, koja se je raznim demaršima i memorandumima borila protiv odluka Berlinskog kongresa, koji je dijelove albanskog teritorija dodijelio Crnoj Gori i Srbiji, prema P. Bartlu, bila je prožeta islamskim duhom. Jer prema njezinom Statutu – *Kararname* jasno se vidi da se ona borila samo za autonomiju, ali u okviru Osmanskog carstva s primjenjivanjem *šerijata* (94.–96.).⁶ Ovim su duhom bile prožete i sve ostale »Lige«, pa i sama aktivnost političkih djelatnika *Mladoturske revolucije* 1908. godine, čiji su inicijatori bili upravo Albanci.

Uostalom, jedan od osnivača ovog pokreta 1889. godine bio je Ibrahim Temo, Albanac iz Struge u Makedoniji (110.). Idejno-politički program *Mladoturaka* je ustvari bio stvaranje *osmanske nacije* u kojoj ne bi bilo diobe između kršćana i muslimana, tj. između Albanaca i Turaka, što je podrazumijevalo prožimanje turskim duhom. Posljedica toga je ustvari ideja *panturcizma*, koja je za prosvijećene Albance bila neprihvatljiva (113.). Protiv toga duha je bila usmjerena čitava djelatnost Preporoditelja.

Međutim, trebalo je pronaći način kako da se bore protiv tog duha. Slogan *Za krst časni i slobodu zlatnu*, kojim su se kršćanski narodi Balkana borili za nacionalno oslobođenje protiv Turaka, bio je neprimjenjiv za Albance, koji su većinski muslimani. Međutim, morali su nešto stvoriti kako bi mogli nacionalno osvješćivati sve Albance bez razlike na vjersku pripadnost. Preporoditelji su se oslonili na Gjergja Kastriotu – Skenderbega kao nacionalnog heroja koji se punih 25 godina borio protiv Turaka (43.–48.) stvarajući tako od njega mit.

Simptomatično je istaknuti da je taj nacionalni mit o Gjergju Kastriotiju Skenderbegu pjesnički oblikovao Naim Frashëri (1846.–1900.), veliki albanski književnik, inače pripadnik beктаšijskog reda, u svojem literarno-povijesnom djelu *Istori e Skënderbeut* (Povijest Skenderbega, 1898.) (144.). Jedinstvo svih Albanaca: Gega i Toska – kršćana i muslimana – što je i bio politički cilj svih Preporoditelja, Naim Frashëri je smatrao da se može postići isticanjem upotrebe albanskog jezika, kojem je posvetio i jednu od svojih najljepših pjesama *Gjuha shqipe* (Albanski jezik), a protiv kojega su, kao što je već rečeno, bili suniti (114.), dakako sve to u duhu beктаšizma (145.).

Preporoditelji su u svojoj djelatnosti u podizanju nacionalne svijesti Albanaca nailazili na neprijateljsko djelovanje Grčke pravoslavne crkve i njezine panhelenske ideje. Pod tim se pojmom podrazumijevalo da je svaki pripadnik pravoslavne vjere Grk. Ona je ne samo zabranjivala upotrebu albanskog jezika u liturgiji, nego i u prevođenju Biblije i drugih tekstova.⁷ O tome, istina Bartl izričito ne govori, iako ističe prevodilačku djelatnost na biblijske tekstove Kon-

⁶ Vidí o tome opširnije: Peter Bartl, Die albanische Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeitsbewegung (1878–1912), *Albanische Forschungen* 8, Wiesbaden, 1968.; isti: Die Liga von Prizren im Lichte vatikanischer Akten (Archiv der Propagandakongregation), u: *Südostforschungen*, sv. XLVII, München, 1988., str. 145.–186. (posebni otisak).

⁷ »(...) ma l'ortodossia in sè e per sè fu sempre implacabile nemica di qualunque risveglio nazionale o culturale in Albania« (F. Cordignano, l. c.)

standina Kristoforidhia iz Elbasana, potpomognutog od strane Britanskog biblijskog društva (148.).⁸

Suočeni s ovim neprijateljskim ideologijama za duhovni i nacionalni integritet albanskog naroda, Preporoditelji – uglavnom kršćani i beктаšije – bilo u zemlji ili u emigraciji, pisanom riječju (149.–156.) ali i aktivnom djelatnošću na diplomatskom planu (147.) radili su neumorno na osvješćivanju nacionalne svijesti albanskog naroda. Tu je aktivnost najbolje izrazio Pashko Vasa (1825.–1892.), katolik iz Skadra, inače i turski guverner u Libanonu (145.–146.), u svojoj politički programskoj pjesmi pod naslovom *O moj Shqipni* (O Albanijo) u kojoj između ostaloga pjeva:

*Neki kažu da »imam vjeru«, a drugi pak kažu da »imam din«
Neki se zovu Turčin, a drugi Latin
Neki pak Grk, a drugi Slaven;
Ista ste vi, o jadrnici, braća
Popovi su vas i hodže omanuli
da vas razdvoje i da vas osiromaše
.....
I nemojte se osvrtni na crkve i džamije
Jer vjera Albanaca je albanstvo.*

Ova posljednja dva stiha postala su slogan svih Preporoditelja, pa i samog Envera Hoxhe (146.). Unatoč naporima i namjerama Preporoditelja da stvore mit o Skenderbegu kao nacionalnom heroju, te unatoč sintagmi *Vjera Albanaca je albanstvo*, ipak im nije pošlo za rukom da nepismeno islamizirano pučanstvo otrgnu od lojalnosti prema turskoj vlasti – sultanu.

Istini za volju, treba priznati da je bilo bezbroj ustanaka i pobuna albanskih seljaka, ali sve su one bile usmjerene za socijalno i ekonomsko, ali ne i za nacionalno oslobođenje, što nije bio slučaj i s kršćanima, koji su se borili i za političko i nacionalno oslobođenje (67., 147.).

Tu podaničku lojalnost islamiziranog pučanstva prema turskoj carevini autor nam jasno ukazuje kada govori o ustancima Albanaca u prvoj četvrtini 20-og stoljeća (106.–181.). Pa i onda kada su se Velike sile odlučile za Wilhelma Friedricha Heinricha Wieda (1876.–1945.) da bude vladar novostvorene albanske države, on je, kao kršćanin – protestant, bio neprihvatljiv. Dapače, organizirale su se i pobune koje su dovele u pitanje i samu opstojnost, od strane Velikih sila, podignute države (157.–181.).

Jasno je da su konfesionalne različitosti, popraćene separatističkim tendencijama velikih zemljišnih posjednika u Južnoj i Centralnoj Albaniji, te plemenskih prvaka u sjevernoj Albaniji – Mirdita, dale mogućnost susjednim državama – Srbiji i Grčkoj – da se upleću u unutrašnje poslove zemlje, kao što je slučaj s Esat pašom Toptanijem ili pak s Gjonom Markagionijem s ciljem komadanja zemlje (157.–202.).

⁸ Njegovi prijevodi Novoga zavjeta i Psalama, zahvaljujući poznavanju hebrejskog i grčkog jezika, a i izvrsnom znanju albanskog jezika, do danas su nenadmašivi.

Žrtva duha panislamizma i panhelenizma⁹ bio je i episkop Stylian Fan Noli, vlaškog porijekla, osnivač autokefalne Albanske pravoslavne crkve, čiju je autokefalnost ekumenski Patrijarhat priznao tek 1937. godine (216.)¹⁰, i predsjednik kratkotrajne šestomjesečne demokratske vlade (202.–206.). Njegov se pad obično objašnjava boljševizmom »crvenog episkopa« (205.).

Dolaskom Ahmeda Zogua na vlast (1925.–1939.), kojega su smatrali »albanskim gangsterom, posljednjim begom ili spasiteljem zemlje« (206.–224., 290.–291.) i provoditeljom despotskih sredstava u unutrašnjoj politici, Albanija se ipak ujedinjuje u jednu cjelinu, a u vanjskoj politici dobiva državno-pravne elemente i osigurava granice, utvrđene još na Londonskoj konferenciji ambasadora europskih velesila (1913.), kada je i priznata kao nezavisna država. Svoje je veze sa Zapadom kralj utvrdio pomoću Italije, a to je nastojao učiniti i ženidbom s mađarskom princezom, Giraldinom Apponyem (222.).

Tijekom 1939.–1943. Albanija ulazi u sastav talijanskog imperija, a 1943.–1944. godine potpada pod njemačku vlast (224.–239.). Za cijelo ono vrijeme isticala su se dva glavna politička pokreta u Albaniji: *Komunistička Partija Albanije*, koju su 8. XI. 1941. godine u Tirani osnovali Titovi izaslanici, Miladin Popović i Dušan Mugoša, i *Balli Kombëtar*, koji se jedini borio za etničku Albaniju u kojoj bi bili obuhvaćeni svi albanofonski teritoriji izvan granica Albanije utvrđene na Londonskoj konferenciji i za republikansko uređenje, protiv kralja A. Zogua (234.–247.). Ujedinjenje ovih dvaju pokreta, poznato kao *Komiteti për shpëtimin e Shqipërisë* (Komitet za spas Albanije), a koje je bilo postignuto na sastanku u Mukji kod Kruje (1.–3. kolovoza 1943. godine) spriječio je Titov emisar Svetozar Vukmanović-Tempo, iako ga P. Bartl ne spominje (238.).

Završetkom Drugog svjetskog rata, iako je poznato da se Albanija sama oslobodila, ulazi u potpunu gospodarsku i političko ovisnost o FNR Jugoslaviji (240.–242.). Autor s pravom konstatira da ta »bratska« ekonomska pomoć od strane FNRJ Albaniji, koja je 1945.–1948. godine iznosila oko 33 milijuna dolara, nije bila pomoć, nego je ona dana u svojstvu investicija. Naime, osnovni je cilj jugoslavenske politike bilo priključenje Albanije u njezin sastav (245.–246.). Autor bez nekih izrazitih analiza kronološki iznosi stvaranje prijateljstva s Moskvom i Kinom i njihova raskidanja (247.–261.), što je rezultiralo potpunim izolacionizmom Albanije u međunarodnoj politici (257.). Ali začudo autor samo s nekoliko rečenica spominje krvave progone, u prvom redu, protiv Katoličke crkve, njezinog klera i vjernika (244., 255.). Međutim, značajna je autorova konstatacija da je generalni sekretar komunističke partije Albanije Enver Hoxha (1910.–1985.) bio protiv pripojenja Kosova albanskoj državi. Kao glavni razlog tome Bartl ističe Hoxhin strah, koji je inače pripadao beктаšizmu, od premoći Gega nad Toskama (259.). Za Bartla, E. Hoxha je bio »diktator starog balkanskog kova«, uzimajući u obzir način vođenja unutrašnje politike. U vanjskoj je pak politici označen »albanskim nacionalistom«, koji je prikriven marksističkom ideologijom (261.).

⁹ »I Bectascij e gli Ortodossi collaborarono indubiamente« (F. Cordignano, na navedenom mjestu).

¹⁰ La Chiesa Ortodossa di Albania, u: *Oriente Cristiano*. XVIII/4, 1978., str. 65.–92.

Autor piše i o »standardiziranom« albanskom jeziku, odnosno, kako se je još zvao, »ujedinjeni jezik«, koji je bio nametnut na jednoj nacionalnoj konvenciji o albanskom književnom jeziku, održanoj u studenome 1972. godine u Tirani. Protiv takvog ujedinjenja suprotstavili su se strani (Maximilian Lambert, svjetski poznati albanolog iz Leipziga), a i albanski lingvisti (Arshi Pipa). Međutim, većina domaćih jezikoslovaca ipak se nije smjela suprotstaviti takvim odlukama, izuzevši dvojicu iz Skadra. Cilj ovog nametanja je bio, kaže Bartl citirajući A. Pipu, »ovjekovječnije toskijske hegemonije nad Gegama«. ¹¹ A da ironija bude što apsurdnija, to je postignuto nadglasavanjem Kosovara-Gega nad onima iz Albanije i Arbresa iz južne Italije i Grčke. (267.).

Autor ističe djelatnost E. Hoxhe i na kulturno-prosvjetnom i znanstvenom planu, koja je bila potpuno jednosmjerna i ideologizirana u duhu marksizma-lenjinizma. Među ostalima, kao veliko dostignuće na tom planu spominje osnivanje Državnog sveučilišta u Tirani i Više pedagoške škole u Skadru 1957. godine, te Akademije znanosti 1972. godine (266.). Piše još o »kulturnoj revoluciji« (255.–256.) koja je bila kopija one kineske, vanjskoj izolacijskoj politici Albanije (257.–260.), privredi, kulturi i društvu u socijalističkoj Albaniji, te i o ulozi žene u tom društvu (261.–270.).

Smrću Envera Hoxhe 11. travnja 1985. godine i dolaskom na vlast Ramiza Alije (1985.–1992.), koji je od 1955. godine bio glavni partijski ideolog, nastaju znatne promjene u unutrašnjoj i vanjskoj politici. Pobjedom Demokratske partije Šalija Berishe 22. ožujka 1992., koji je po zanimanju kardiolog i to vrlo poznat, zbog čega je bio i osobni liječnik E. Hoxhe, ukida se napokon komunistički sustav i počinje novo doba u razvoju Albanije (270.–274.).

Bartlovo djelo je obogaćeno slikama i gravurama koje vizualno omogućuju etnografska saznanja o događajima iz prošlosti koji dosežu sve do tragičnog egzodusa na tisuće Albanaca od 8. kolovoza 1991. godine u Italiju. Među njima bio je i veliki broj članova bivšeg *Sigurimija*, zloglasne tajne obavještajne službe, koji su se bojali osvete za zločjela počinjena tijekom vladavine E. Hoxhe. Značajan su prilog knjizi i karte na kojima se zorno vidi albanofonski prostor 1900. godine (16.), odnosno Albanija u drugoj polovici XIV. stoljeća (35.), arnautski sandžakat iz 1431. godine (42.), albanske kolonije u južnoj Italiji i na Siciliji (65.), teritoriji albanskih pašaluka u XIX. stoljeću (100.), prijedlozi utvrđivanja državnih granica Albanije na Londonskoj konferenciji iz 1913. godine (139.), Albanija u Prvom svjetskom ratu s ucrtanim okupacijskim zonama Italije, Francuske i Austrougarske (187.) i Albanija za vrijeme Drugog svjetskog rata (230.).

Kako bi obuhvatio i kulturnu povijest Albanije, autor je dao i jedan veoma značajan bioleksikon pojedinih znamenitih političkih i kulturnih djelatnika Albanaca – uglavnom iz razdoblja nacionalnog preporoda (279.–291.), te kraće povijesne sadržaje poznatih gradova na tlu Albanije (291.–297.). Slijedi bogata »Lista literature« (297.–300.) i »Registar« osobnih imena (301.–304.).

U vremenskom smislu djelo obuhvaća razdoblje od 200. godine prije Krista sve do sudskog procesa protiv Ramiza Alije, koji se vodio od 21. svibnja do 2. srpnja 1994. godine (275.).

¹¹ Arshi Pipa, *The Politics of Language in Socialist Albania*. New York 1989., str. 228.

Sto reći na kraju? Poznata je naime, činjenica, da je pisanje povijesti bilo kojeg naroda ili zemlje podložno sustavu i metodi selekcije. To je prisutno i u ovom djelu. Ono što je značajno i što treba podvući je bez sumnje činjenica da je ova knjiga povijest bizantske i turske Albanije, kada je riječ o razdoblju Srednjega vijeka, a prema P. Bartlu i povijest sve do Prizrenske lige 1878. godine, a rekao bih sve do 28. studenog 1912. godine, kada je proglašena nezavisnost Albanije. Problemi su temeljito i objektivno obrađeni, a neki su prvi put i znanstveno prikazani stručnoj i kulturnoj svjetskoj javnosti (kao što su islamski duh Prizrenske lige, uloga Bektašija u kultiviranju albanskog jezika u sasvim određene svrhe, što se do sada nije tako pisalo, pogotovo ne u albanskoj historiografiji). Sve to ukazuje na autorovo izvrsno poznavanje povijesne zbilje Albanije i albanskog naroda. Ipak, neke primjedbe koje ću ovdje iznijeti ni u čemu neće umanjiti ili obezvrijediti znanstveni značaj ovoga djela, pogotovo ako se uzme u obzir povijesni trenutak kada je objavljeno.

Zadržat ću se samo na nekim problemima, i to više u obliku diskusije negoli u formi nadmetanja i ukazivanja nedostataka. Prije svega, kada je riječ o problemu etnogeneze Albanaca, smatram da se ono treba tretirati sa stajališta restrikcije, a ne ekstenzije. Koliko god je, naime, istina da na području Matia, na kojem Georg Stadtmüller, pa i P. Bartl traže kolijevku Albanaca, odakle su se oni sustavom kružnih valova širili posvuda, ima vrlo malo slavenskih toponima, još je veća istina da je na tom području posvjedočeno vrlo malo ili bolje rečeno nimalo epigrafskog latinskog materijala,¹² a koji bi trebao govoriti u prilog romanizaciji tog nukleusa albanskog naroda. Što reći o arheološkom materijalu koji je, osobito nakon Drugog svjetskog rata, obogaćen, a koji G. Stadtmüller nije uzео u obzir u drugom izdanju svoga djela, na kojem P. Bartl zasniva svoje konstatacije o etnogenezi Albanaca? No, unatoč tome, i sam P. Bartl konstatira činjenicu da se u odjeći i keramici može uočiti kontinuitet između Ilira i Albanaca (21).

Ne bih se upustio u diskusiju o problemu etnogeneze albanskog naroda, jer sam o tome i osobno pisao,¹³ a niti je tu mjesto da se o tome raspravlja. Uostalom, i kada je riječ o romanizaciji, »to je prije svega problem jezika i mentaliteta koji se izražava kroz različite oblike socijalne svijesti.«¹⁴ Za iznenaditi je što autor uopće ne spominje Vlahe i njihovu ulogu u bizantsko doba na tome području, iako o tome jasno govore bizantski izvori,¹⁵ premda o njho-

¹² Zef Mirdita, *Recherches épigraphiques en Albanie depuis 1902.*, u: *Arheološki vestnik XXXI*, Ljubljana, 1980., str. 210.–219.

¹³ Zef Mirdita, *Problem etnogeneze Albanaca*. U: *Encyclopaedia moderna*, V/1970./13., Zagreb, str. 30.–39.; isti: Pokušaj rasvjetljavanja i rješavanja problema fenomena »planinskih« odnosno »pastirskih« socijalnih struktura Balkana, *Povijesni prilozi* 12/1993., Zagreb, str. 306. i bilješka 103. isti: La base illyrienne de l'éthnic albanaise. Aspects de la question u: *Studia albanica* IX/1(1972), Tirana, str. 41.–48.

¹⁴ Em. Condurachi, *La romanité orientale: Genèse et évolution*, u: *Le monde Thrace*, II. Congrès International de Thracologie, Bukurešt, 1976. Volume sélectif. Editrice Nagard 1982., str. 41.; Z. Mirdita, *Povijesni prilozi* 12/1993., na navednom mjestu.

¹⁵ Zef Mirdita, *Balkanski Vlasi u svjetlu podataka bizantskih autora*, u: *Povijesni prilozi* 14/1995., str. 42.

vom kulturnom i prosvjetnom središtu – Voskopoji – piše u kontekstu albanskih tekstova grčkim alfabetom (89., 297.).

Nadalje, s pravom bi se trebalo očekivati od jednog znalca problema, kao što je P. Bartl, da malo opširnije obradi slogan albanskih Preporoditelja »Vjera Albanaca je albanstvo«, čime bi se jasnije shvatila albanska nacionalna svijest i kod Albanaca muslimana, te to što taj fenomen nije prisutan kod drugih islamiziranih kršćanskih naroda na Balkanu. U tome je po meni odigrao presudnu ulogu nekoliko čimbenika. Prije svega, način islamiziranja Albanaca, o čemu govori i sam autor (51.–54.), a koji nije bio zahvatio dublje korijene u narodu. O tome jasno govori i postojanje *kriptokršćana*, koji se javno izjašnjavaju kao muslimani, a tajno ostaju kršćani (52.), a koji su u Albanaca poznati kao *Ljaramani* što na albanskom znači »šareni«. To jasno govori i o psihološkoj komponenti kod albanskog seljaka i gorštaka koji vjeru proživljavaju više u prirodnom smislu negoli u moralnom, skloni kojekakvim praznovjermima i čarolijama. U tome treba onda shvatiti i olakšavajuću djelatnost Bektašija u redovima upravo ovih lakovjernih struktura. Treba samo pročitati pjesme Naima Frashërija *Bagëti e Bujqësi* (Stočarstvo i poljoprivreda), *Lulet e verës* (Ljetno cvijeće) (144.), koji su biseri albanske književnosti, i osobito *Qerbelaja*, poema u 25 pjevanja u kojoj se u sedmercu opisuje vjerska borba u Arapa.¹⁶ On je zapravo smatrao da beктаšizam treba propagirati kao zajedničku religiju svih Albanaca, jer je ono nadahnuto Biblijom i Kur'anom: *Naim Frashëri hatte Muslime und Christen zu Freunden, er selbst bekannte sich zu Lehre der Bektaschi, der er einen national-albanischen Akzent zu geben versuchte. Er soll sogar daran gedacht haben, das Bektaschitum zur gemeinsamen Nationalreligion aller Albaner zu propagieren, weil es von Bibel und Koran inspiriert sei* (kurzirao Z. M.) (145.). Eto zbog čega je kultiviran albanski jezik, kojima Albanci trebaju zahvaliti ne samo očuvanje nacionalne svijesti, dakako u alternaciji beктаšizma, što je svakako bilo suprotno misli i namjeri Vase Pashka, nego i obogaćivanje albanske književnosti.

Za očuvanje u pravom duhu albanstva europskog značaja presudnu su ulogu odigrali Preporoditelji i njihovo književno stvaralaštvo na albanskom jeziku, osobito emigranata i Arbresha, odnosno Italo-Albaneza (147.–156.), te Katolička crkva koja je, zahvaljujući svojim objavljenim knjigama na albanskom jeziku još od XVI. stoljeća, pa i ranije (85.–89.), te svojim kulturno-prosvjetnim i znanstvenim ustanovama,¹⁷ neumorno djelovala na formiranje albanske intelektualne svijesti europskog usmjerenja bez obzira na njihovu vjersku pripadnost.

Što se imigracije Albanaca na područje Kosova tiče, koja se odvija u XVII. stoljeću i njihove srbizacije, o čemu govori autor (60.–62.), ne bih se ovdje zadržao. To je pitanje toliko ideologizirano i prožeto mitom u srpskoj histo-

¹⁶ Giuseppe Schirò, *Storia della letteratura albanese*, Nuova Academia editrice 1959., str. 121. A poznato je kakvo značenje Qerbelaja ima za šiite.

¹⁷ Zef Mirdita, Kulturno-prosvjetna i znanstvena djelatnost isusovaca među Albancima, u: Isusovci u Hrvata, *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija »Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području Hrvata«*, Zagreb, 1992., 276.–292.

riografiji, koja nije bez utjecaja i na europsku historiografiju, da je vrlo teško sučeljavati se s takvim načinom mišljenja. Nije upitno je li albansko stanovništvo krajem XVII. st. silazilo s planina na Kosovo. Ali isto tako nije upitno je li na tom području bilo Albanaca i prije toga vremena.¹⁸ Međutim, kako shvatiti podatke o Albancima koje nam pružaju povelje srpskih kraljeva?! A slovenski crkveni povjesničar, dr. Fran Grivec izričito kaže: (...) *Stevan Prvovenčani je na taj način utvrdio svoju vlast u južnom i primorskom delu svoje države, gde je preovladavalo romansko i albansko stanovništvo rimskog obreda (...) Nove episkopije (tj. Sv. Sava, Z. M.) premestio vrlo oprezno na granice, pa čak i u središte latinskog crkvenog teritorija da je srpsko stanovništvo svuda zaštitio od tuđeg uticaja (Podvukao, Z. M.)*¹⁹

Uostalom, i objašnjenje pada »crvenog episkopa« Styliana Fan Nolija zbog navodno njegove sklonosti »boljševizmu« (205.) ne stoji u potpunosti. Pravi razlozi njegova pada su kako političke prirode tako još više crkvenog karaktera. Poznata je, naime, činjenica da se episkop Stylian Fan Noli, koji je osamostalio albansku pravoslavnu Crkvu od grčke pravoslavne Crkve, teško zamjerio koliko Grčkoj toliko i Srbiji, odnosno Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Istina je i to da je sa strane episkopa Nolija bio to više politički nego vjersko-crkveni čin. To je i shvatljivo, jer se tim činom osamostaljuje od panhelenističkog duha koji, kako je rečeno, nije priznavao samosvojni etnički identitet albanskih kršćana istočnoga obreda. Osim toga, nije nikakva tajna da je Noli bio za ujedinjenje albanske Pravoslavne crkve s Katoličkom crkvom u Albanaca. To nije išlo u prilog ni Grčkoj ni SPC-u. Ali to nije išlo u prilog niti panislamistima. Stoga su se u svrgavanju episkopa Styliana Fan Nolija, a zna se da je bio predsjednik Demokratske vlade, vrlo brzo sporazumjele obje ove protualbanske ideologije, organizirajući udarne jedinice i to u Grčkoj s Myfidom Libohovom i Kostaqom Kotom na čelu, a u Srbiji Ahmedom Zoguom (205.).

Uostalom, i nametanju toskijskog dijalekta 1972. godine, koji je po svojoj strukturi balkanskog karaktera, u odnosu na gegejski, koji je europskog karaktera, za standardizirani albanski književni jezik, nije bio cilj samo nadvladavanje nad Gegama, nego, kako kaže Arshi Pipa: »da izbriše sjećanje na autore Sjevera i u prvom redu na autore katolike«.²⁰

Isto tako ne stoji da prije osnivanja Državnog sveučilišta u Tirani i drugih prosvjetno – znanstvenih ustanova za vrijeme režima E. Hoxhe (266.–268.) nije bilo takvih institucija u Albaniji. Ako autor misli da su te institucije bile samo na albanskom jeziku, onda takva konstatacija stoji. Međutim, P. Bartlu je također poznato da su Isusovci imali Licej koji je odredbom talijanske vlade

¹⁸ O tome jasno govore razni autori ovisno s kojih pozicija polaze. Vidi proširije: Carlo Tagliavini, *Le parlate albanesi di tipo Ghego orientale (Dardania e Macedonia nord-occidentale)*, Reale Accademia d'Italia. Centro studi per l'Albania, Rim, 1942., str. 1.–32., i bilj. s bogatom literaturom.

¹⁹ Fran Grivec, *Sveti Sava i Rim*, Ljubljana, 1938., str. 68.

²⁰ Arshi Pipa, Mbi te ashtuqajten gjuhë të njësuar (O takozvanom ujedinjenom jeziku). u: *Koha*, br. 10.–11.–12., 1986. (Firenca, 1987.), str. 81. Napominjem da je Arshi Pipa Skadranin pripadnik islamske vjeroispovijesti.

stekao pravo dodjeljivanja diploma sveučilišnog ranga.²¹ K tome, 1940. osnovan je Institut i studimeve shqiptare (Institut albanskih studija) na čijem su čelu stajali najeminentniji albanski intelektualci, kao što su Ernest Koliqi, Giuseppe Valentini i drugi. Šteta što autor kada piše o progonima koje je proživljavala Katolička crkva, kler i vjernici (144., 242.–243., 255.) ne navodi u svojoj bibliografiji knjigu Gjona Sinishta, *The Fulfilled promise. A documentary Account of Religious Persecution on Albania. Santa Clara, California, 1976.*

Iako je prerano dati određeni sud o razdoblju vladavine dr. Salija Berishe, ipak smatram da je autor trebao, barem u kronološkoj tablici, kao što je to učinio i za posjet Pape Ivana Pavla II. Albaniji 25. ožujka 1993. godine (279.), spomenuti sljedeće činjenice: uključivanje Albanije u članstvo Islamske konferencije 2. prosinca 1992., zatim krajem iste godine primanje u članstvo Islamske banke za razvoj, postojanje turske visoke škole u Tirani na kojoj se učenici pripremaju za sveučilišne studije, a nastavni jezik su turski i engleski²², što je sve to europske političke čimbenike iznenađivalo, pa i zabrinjavalo,²³ unatoč činjenici što je Albanija početkom srpnja 1992. postala pridruženi član NATO pakta, i uvjeravanju ministra vanjskih poslova Alfreda Sereqija, a i samog Salija Berishe, da se ne treba bojati islamskog fundamentalizma, jer »vjera Albanaca je albanstvo«.²⁴ Malo je iznenađujuće što autor ne daje mjesta u svom bioleksikonu prof. Ernestu Koliqiju i Giuseppeu Valentiniju, čija su imena nezaobilazna u politici, kulturi i znanosti Albanije, iako im ovu knjigu, među ostalima, kao što se vidi iz predgovora, posvećuje (9.).

Da zaključim. Ponovo ističem da sve navedene primjedbe nimalo ne umanjuju vrijednost ove veoma bogate i sažete sinteze »Povijesti Albanije«, koja je znanstvenoj i kulturnoj javnosti došla u pravi čas. Sudbina je knjige da se ona čita. Ali svaka knjiga ima i svoju poruku. Tu je poruku P. Bartl izrekao na kraju

²¹ G. Valentini S. I., La missione dei Gesuiti e la cultura albanese. U: *Spiritualita* 26. Notizie agli Amici, br. 2 (veljača 1975.), str. 19; isti: *Il Collegio Saveriano di Scutari d'Albania nei primi cinquant'anni 1877–78 – 1927–28.*; Z. Mirdita, Kulturno-prosvjetna i znanstvena djelatnost isusovaca među Albancima..., str. 281.

²² Jens Reuter, Albanien's Aussenpolitik: Balanceact zwischen nationalen Sicherheitsinteressen und panalbanischen Träumen, u: *Südost-Europa. Zeitschrift für Gegenwartsforschung* sv. 1/2., 1995., str. 91.–92.

²³ Louis Zanga, Albania Moves Closer to the Islamic World, u: *RFE/RL Research Reports*, sv. 2, br. 7., 12., 2., 1994.; isto kod Jens Reuter, navedeno djelo, 92., br. 9. Iako u bošnjačkom listu *Ljiljan* br. 151 na pitanje novinara Agima Mehmetija »Albanija je članica Islamske konferencije, a taj podatak utiče da je mnogi optužuju za pripadnost 'islamskom bloku', čime gubi zapadnu podršku«, Berisha odgovara: »To su procijene koje su mi veoma poznate i koje se upućuju sa veoma perfidnim, zadnjim namjerama. Mi smo učlanjeni u Islamsku konferenciju sa klauzulom da priznajemo sve dokumente koje nisu u suprotnosti sa našim ustavom, koji je zasnovan na zakonima evropskog modela. Inače, održavamo veze i prijateljstva sa mnogim zemljama članicama ove konferencije i surađujemo s njima. Ne treba zaboraviti i da smo mi mali narod, ali i jedan od najstarijih naroda i da smo evropskoj civilizaciji dali svoj doprinos kroz cijelu njenu povijest. Na žalost, mnogi ne poznaju našu povijest i ne mogu shvatiti poruke koje nosimo. Mi smo model tolerancije i takvi ćemo ostati«.

²⁴ Jens Reuter, navedeno djelo, 91.–92.

svoje knjige riječima Romana Herzoga, njemačkog predsjednika, koji je u svom državničkom posjetu Albaniji krajem veljače 1995. godine izričito rekao Albanima da se koncept mijenjanja granica i stvaranje etnički homogene države ne poklapa više sa suvremenosti – *Das Konzept, Grenzen zu verändern, um ethnische homogene Staaten zu schaffen passt nicht mehr in die Zeit.* (274.)

S U M M A R Y

ALBANIA FROM THE MIDDLE AGES UNTIL TODAY

The author of this article critically reviews Peter Bartl's »Albanien vom Mittelalter bis zur Gegenwart.« The author feels the book is written on the basis of a thorough knowledge of the sources and literature available. The author accepts Bartl's assertion that Albania ceased to be an integral part of Europe when it fell under the rule of the Ottoman Empire. One effect of this was the islamization of a great part of its population, resulting in the disintegration of Albanian ethno-geographical structure. However, though Bartl argues that the Byzantine and Turkish period in Albanian history lasted until 1878 (Prizren League), the author of this article would move that date forward to November 28, 1929, when Albania declared independence. None the less, the author agrees with Bartl's claim that the Prizren League of 1878 was imbued with an Islamic spirit, an important point which is not mentioned in Albanian historiography.

The author does not agree with Bartl's interpretation of Albanian ethnogenesis. Namely, Bartl bases his views on the obsolete presumptions of G. Stadtmüller. The author believes that the issue of ethnogenesis has to be viewed in terms of restriction, and not, as Bartl believes, in terms of extension. Another problem with Bartl's book is the brief treatment of the slogan: »The faith of Albanians is Albanianism.« This slogan has to be interpreted in far broader terms than those which its author, Pashko Vasa, meant. Another weakness is Bartl's interpretation of the fall of Stylian Fan Noli's »red episcopate.« The author contends that it cannot be interpreted as result of his recognition of the USSR, but due to a panhellenistic and panislamic conspiracy. Because Noli created an independent Albanian Orthodox Church, he was not favourably looked upon by the Greek Orthodox hierarchy or the SPC and the panislamists; this is evident from the conspiracies organized by both anti-Albanian elements. It is also regretful that Bartl did not discuss at all Sali Beriša's joining of Albania to the Islamic Conference in 1992, an event the west did not look upon favourably.

In spite of the criticisms the author makes about Bartl's book, the author still believes in the importance and value of the work. The book begins with the second century BC and goes up to 1994, the year the trial of the last communist leader of Albania, Ramiza Alije, was held. It is the author's opinion that Bartl's book has come at the right time, and will be of much help to anyone who is interested in the history of the area or wants to understand the nature of current events there.